

1. Α. Βουδούρη

Ο Βυζάντιος λόγος του Θεόδωρου Μετοχίτη και η προγενέστερη παράδοση των εκτενών αυτοτελών εγκωμίων πόλεων

Εγκώμια πόλεων ενσωματωμένα σε άλλα λογοτεχνικά έργα, πεζά και ποιητικά, απαντώνται σε όλη τη διάρκεια της ελληνικής γραμματείας. Ωστόσο, αυτοτελή και μάλιστα ιδιαίτεως εκτενή εγκώμια πόλεων δεν σώζονται πριν από την μετακλασική εποχή και ειδικά πριν από την περίοδο της δεύτερης σοφιστικής. Τότε ο Αίλιος Αριστείδης με αφορμή την αναβίωση της πανηγύρεως των Παναθηναίων εξήρε την Αθήνα με τον μεγάλο *Παναθηναϊκόν* του λόγου, που στη συνέχεια λειτούργησε ως πρότυπο για τον επίσης μακροσκελή *Άντιοχικόν* του Λιβανίου. Οι δύο αυτοί λόγοι, ο καθένας με τα δικά του στοιχεία, διαμόρφωσαν από κοινού το είδος των εκτενών αυτοτελών εγκωμίων πόλεων. Πρόκειται για μία ειδική κατηγορία κειμένων, στην οποία μέχρι πρόσφατα περιλαμβάνονταν και τα υπόλοιπα μικρότερα και κυρίως επιβατήρια αυτοτελή εγκώμια πόλεων. Η μελέτη όμως του *Βυζαντίου* του Μετοχίτη και του *Είς Τραπεζοῦντα* του Βησσαρίωνος, των δύο μεγάλων εγκωμιαστικών λόγων για την Κωνσταντινούπολη και την Τραπεζούντα αντίστοιχα, οι οποίοι συνετέθησαν δέκα αιώνες μετά τον *Άντιοχικόν*, αποδεικνύει ότι τα εκτενή αυτοτελή εγκώμια πόλεων συνιστούν πράγματι ένα ξεχωριστό επιδεικτικό-πανηγυρικό είδος, το οποίο διαφοροποιείται από όλα τα άλλα. Είναι ένα είδος με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και συγκεκριμένους στόχους, οι οποίοι σε έναν βαθμό εξυπηρετούνται και από την έκταση των λόγων αυτών. Στην παρούσα ανακοίνωση θα παραβληθούν ως προς τη δομή και το περιεχόμενό τους ο μέχρι σήμερα ελάχιστος μελετημένος *Βυζάντιος* του Μετοχίτη με τον *Παναθηναϊκόν* του Αριστείδη και τον *Άντιοχικόν* του Λιβανίου, με σκοπό να φωτιστούν το παραστασιακό πλαίσιο και οι λόγοι που ώθησαν τον Μέγα Λογοθέτη στη ρητορική αυτή σύνθεση.

Η παρούσα έρευνα έχει συγχρηματοδοτηθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο - ΕΚΤ) και από εθνικούς πόρους μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση» του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (ΕΣΠΑ) – Ερευνητικό Χρηματοδοτούμενο Έργο: Ηράκλειτος ΙΙ. Επένδυση στην κοινωνία της γνώσης μέσω του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου.

2. Φ. Χρ. Γερμάνης

Ανέκδοτος κανόνας εις την Υπεραγίαν Θεοτόκον του Ευθυμίου Α΄ Κωνσταντινουπόλεως (907-912)

Ο κώδικας X. IV. 8 (gr. 403) της Real Biblioteca του El Escorial της Μαδρίτης στην Ισπανία διασώζει στα φύλλα 56^r-58^v κανόνα *Παρακλητικὸν εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον*. Ο εν λόγω κανόνας, μολονότι φέρεται ανωνύμως τόσο στο παρόν χειρόγραφο όσο και σε μεγάλο μέρος της χειρογράφου παραδόσεως, αποδίδεται, ωστόσο, στον Ευθύμιο Α΄ πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως (907-912), καθ' ότι μέρος της χειρόγραφης παραδόσεώς του φέρει το όνομα του Πατριάρχη ως συνθέτου αυτού. Άλλωστε η ύπαρξη στον αυτό κώδικα, στα φύλλα 58^v-61^r, *Ἐτέρου κανόνος*, έχοντος πολλές ομοιότητες ως προς το περιεχόμενο με τον πρώτο κανόνα, οδήγησε τον G. De Andrés, *Catálogo de los Códices Griegos de la Real Biblioteca de El Escorial*, II, Madrid 1965, σσ. 333, 334, στην άποψη περί πιθανής κοινής πατρότητος των δύο υμνολογικών έργων, θέση την οποία αποδέχονται και οι ερευνητές του Institut de Recherche et d'Histoire des Textes του Centre National de la Recherche Scientifique.

Με την παρούσα μελέτη προβαίνουμε στην έκδοση και περιγραφή του ανέκδοτου κανόνα, που η μέχρι τώρα έρευνα αποδίδει στον Ευθύμιο και παρουσιάζουμε τα στοιχεία, που ταυτίζουν τον συνθέτη του έργου με τον Πατριάρχη. Παρουσιάζεται, προσέτι, συστηματικά για πρώτη φορά η βιογραφία του πατριάρχη Ευθυμίου, το σύνολο των έργων του, καθώς και οι εκδόσεις αυτών.

3. Δ. Γεωργακόπουλος

Η χειρόγραφη παράδοση του Χρονικού των Ιωαννίνων

Οι παλαιότερες εκδόσεις του υστερομεσαιωνικού ηπειρωτικού χρονικού των Ιωαννίνων στηρίχτηκαν σε νεότερα χειρόγραφα (των αρχών του 19ου αι.). Οι εκδόσεις αυτές απετέλεσαν τη βάση των κατά καιρούς κριτικών επεξεργασιών του κειμένου με τελευταία αυτή του Λ.Ι. Βρανούση (1965). Η ανεύρεση παλαιότερων χειρογράφων (15ου–17ου αι.) καθιστά επιβεβλημένη τη συνολική μελέτη της χειρόγραφης παράδοσης του κειμένου με σκοπό τη δημοσίευση μιας νέας κριτικής έκδοσής του. Στην ανακοίνωση επιχειρείται μια πρώτη παρουσίαση των πορισμάτων πολυετούς έρευνας γύρω από τη χειρόγραφη και έντυπη παράδοση του ηπειρωτικού χρονικού.

4. Π. Γόννη

Ο τρόπος πρόσληψης του κειμένου από τον μικρογράφο του κώδικα Marcianus gr. Z 479

Αντικείμενο της παρούσης εργασίας είναι η επισήμανση των φιλολογικών πηγών πέντε μικρογραφιών «μυθολογικού» περιεχομένου του βενετικού χειρογράφου των *Κυνηγετικών* του ψευδο-Οππιανού του ΙΑ΄ αι., οι οποίες συνδέονται με αποσπάσματα του κειμένου με μυθολογικό περιεχόμενο, ώστε να εντοπίσουμε εν συνεχεία και τις εικονογραφικές πηγές του μικρογράφου. Η λεπτομερής εξέταση των μικρογραφιών και η σχέση τους με το κείμενο οδηγεί όχι μόνο στη σύνδεση με τις πηγές του καλλιτέχνη του βενετσιάνικου χειρογράφου, αλλά και στον τρόπο πρόσληψης του κειμένου και άρα της επιλογής των θεμάτων που εικονογραφούνται, τις μεθόδους που χρησιμοποίησε ο μικρογράφος κατά τη διαδικασία της δημιουργίας των μικρογραφιών, την έννοια της πρωτοτυπίας στην απόδοση των μικρογραφιών μυθολογικού περιεχομένου και στην αποκάλυψη της σχέσης αυτού του κώδικα με το αρχέ-τυπο.

5. Ε. Κιαπίδου

Κεφάλαια, επιστολιμαίες πραγματείες και επιστολές: τι τελικά έγραψε ο Μιχαήλ Γλυκάς τον 12ο αιώνα;

Τα 95 θεολογικά κείμενα του Μιχαήλ Γλυκά που στην έκδοση του Σ. Ευστρατιάδη φέρουν τον τίτλο *Είς τὰς ἀπορίας τῆς θείας γραφῆς κεφάλαια* (I, Αθήνα 1906· II, Αλεξάνδρεια 1912) χαρακτηρίζονται ποικιλοτρόπως στη σύγχρονη βιβλιογραφία, είτε ως κεφάλαια είτε/και ως λόγοι εν είδει επιστολών είτε ως επιστολές, γεγονός που οπωσδήποτε προκαλεί σύγχυση, αλλά και διάφορα προβλήματα στη μελέτη και την ορθή αξιολόγησή τους στο πλαίσιο της μεσοβυζαντινής γραμματείας. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, ο σαφής ειδολογικός προσδιορισμός των εν λόγω κειμένων συνιστά βασικό αντικείμενο της έρευνας. Στην ανακοίνωσή μου θα επικεντρωθώ στα ζητήματα που σχετίζονται με την επιλογή του εκάστοτε όρου από τους σύγχρονους μελετητές, φιλοδοξώντας να τεκμηριώσω τη θέση ότι το εγχειρίδιο θεολογίας που συνέθεσε ο Μιχαήλ Γλυκάς τον 12ο αιώνα απαρτίζεται κυρίως από επιστολές του.

6. Θ. Κολλυροπούλου

Οι ειρμοί των κανόνων: το πρότυπο των Βιβλικών Ωδών και η έννοια του λειτουργικού χρόνου

Οι ειρμοί των κανόνων έχουν περιεχόμενο που προέρχεται από την Ιουδαϊκή λατρεία, είναι τα μουσικά/μετρικά πρότυπα των τροπαρίων των ωδών του κανόνα και αναφέρονται, ή μπορεί να αναφέρονται και στο εορταζόμενο γεγονός. Στην ανακοίνωση εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίο οι ποιητές των ειρμών (στην πλειονότητά τους είναι οι μελωδοί Κοσμάς, επίσκοπος Μαΐουμά, Ανδρέας Κρήτης, Ιωάννης Δαμασκηνός και Γερμανός Α', πατρ. Κων/λεως) συνθέτουν ποίηση η οποία δεσμεύεται από το Βιβλικό πρότυπο, το χριστιανικό δόγμα και το εορταζόμενο γεγονός. Επίσης διερευνάται η έννοια του λειτουργικού χρόνου στους ειρμούς και παρουσιάζεται η «εξηγητική» τους διάσταση. Ο ποιητής πάντοτε αποβλέπει στον μέσης μόρφωσης πιστό, στην προβολή της διδασκαλίας της Εκκλησίας με λόγο απλό και κατανοητό. Η ποιητική αξία των ειρμών επομένως αναδύεται από τις προαναφερθείσες, συχνά αντιποιητικές, συνιστώσες.

7. Γ. Ε. Κολοβού

Ευστάθιος Θεσσαλονίκης: Τεχνικές και λειτουργία της επανεγγραφής των Ομηρικών σχολίων στο έργο «Παρεκβολαί εἰς τὴν Ὀμήρου Ἰλιάδα»

Σκοπός της ανακοίνωσης είναι να παρουσιάσει τις τεχνικές, τα μέσα και τη λειτουργία της επανεγγραφής των Ομηρικών σχολίων στο φιλολογικό έργο «Παρεκβολαί εἰς τὴν Ὀμήρου Ἰλιάδα» του βυζαντινού λογίου του 12^{ου} αιώνα. Πώς ο Ευστάθιος Θεσσαλονίκης κάνει την επανεγγραφή των Ομηρικών σχολίων και τα μετατρέπει σταδιακά σε ένα συνεχή, αυτόνομο και μακροσκελή σχολιασμό στον Όμηρο με τίτλο *Παρεκβολαί*; Στο πρώτο μέρος της ανακοίνωσης θα γίνει μία σύντομη παρουσίαση των αποτελεσμάτων μιας λεξικογραφικής έρευνας που πραγματοποιήθηκε με τη βοήθεια του *TLG* και αφορά τη σημασία του όρου *Παρεκβολαί*, την προέλευση του όρου ως ένα είδος συνεχούς και ανεξάρτητου σχολιασμού και την ιδιαιτερότητα του κειμένου που εξετάζουμε. Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε σύντομα τις βασικές κατηγορίες των Ομηρικών σχολίων στην Ιλιάδα, επεξηγώντας τη μορφή και τη φύση τους (sch. A, bT, D κτλ.). Στο δεύτερο μέρος της ανακοίνωσης, μέσα από μία σειρά σύντομων παραδειγμάτων, θα παρουσιάσουμε πώς ο Ευστάθιος αξιοποιεί αυτά τα σχόλια στο βυζαντινό σχολιασμό του στον Όμηρο, πώς τα προσαρμόζει στη δομή και στη σύνταξη του δικού του προσωπικού λόγου, ποια είναι τα «μέσα» επανεγγραφής που χρησιμοποιεί για να μετατρέψει τη σύντομη και ενίοτε ελλειπτική μορφή των Ομηρικών σχολίων σε ένα συνεχή σχολιασμό γραμμένο σε πεζό λόγο, και ποια είναι τα αυθεντικά προσωπικά στοιχεία που προσθέτει στο έργο του για να εντάξει τη διδασκαλία του Ομηρικού κειμένου στο 12^ο αιώνα μ.Χ. Τέλος θα επιχειρήσουμε να ερμηνεύσουμε αυτή τη διαδικασία επανεγγραφής των Ομηρικών σχολίων στο βυζαντινό έργο εντάσσοντάς τη στο πλαίσιο της διδακτικής και παιδαγωγικής λειτουργίας του φιλολογικού έργου του αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης.

8. Μ. Λουκάκη

Το παιχνίδι των αντιθέσεων στα εγκώμια γυναικών. Η περίπτωση του Νικολάου Καταφλώρον

Η θέση και ο ρόλος της γυναίκας στις κοινωνίες του αρχαίου κόσμου γνώρισε διαφοροποιήσεις, ωστόσο διαμορφώθηκε ένα πορτρέτο ιδανικής γυναίκας με παγιωμένες αρετές, οι οποίες λειτουργούν ως *τόποι* στα λογοτεχνικά κείμενα διαφόρων εποχών. Στην ελληνιστική και τη ρωμαϊκή εποχή ο δημόσιος έπαινος γυναίκας είναι πλέον παγιωμένη συνήθεια: στα εγκυρίδια ρητορικής της δεύτερης σοφιστικής δεν περιέχονται ειδικοί κανόνες, αλλά μόνο διάσπαρτα και σε επιμέρους κεφάλαια εντοπίζονται ελάχιστες πιο συγκεκριμένες οδηγίες για τον εγκωμιασμό μιας γυναίκας. Στην πράξη οι ρήτορες ακολουθούν τις υποδείξεις του Μενάνδρου ανεξαρτήτως του φύλου του εγκωμιαζομένου προσώπου, με τις αναγκαίες βέβαια τροποποιήσεις και αναφορές στις παραδοσιακές γυναικείες αρετές. Ο χριστιανισμός προσέδωσε στο πορτρέτο της ιδανικής γυναίκας επιπλέον στοιχεία, αλλά συγχρόνως δημιούργησε και νέα ιδεώδη: γυναίκα-μάρτυς, γυναίκα-αγία, γυναίκα-αναχωρήτρια που αρνείται πλήρως τη γυναικεία της φύση. Παράλληλα, οι Πατέρες της Εκκλησίας σκιαγράφησαν με λεπτομέρειες το αντι-πορτρέτο της, αυτό της γυναίκας πόρνης, σαγηνεύτριας των ανδρών. Κατά τον 9^ο και 10^ο αιώνα, στο χώρο της αγιολογίας, το ιδεώδες της έγγαμης οικοδέσποινας, που αγιάζει εντός της οικογένειας χωρίς να περιβληθεί ποτέ το μοναχικό σχήμα, υπερισχύει εκείνου της παρθένου που αρνείται τη γυναικεία φύση της.

Πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές που συμβαίνουν στο Βυζάντιο στα τέλη του 11^{ου} αι. συμβάλλουν ώστε η γυναίκα της αριστοκρατίας να αποκτήσει ενεργό ρόλο και να αναδειχθεί σε σημαντικό παράγοντα της κοινωνίας και της πολιτικής της Αυτοκρατορίας. Η λογοτεχνία της εποχής, παρά τον συμβατικό εν πολλοίς χαρακτήρα της, αντικατοπτρίζει τα νέα αυτά κοινωνικά δεδομένα. Έχει επομένως ενδιαφέρον να μελετήσει κανείς προσεκτικότερα ποιά θέματα επιλέγουν οι ρήτορες του 12^{ου} αι. να αναπτύξουν όταν επαινούν γυναίκες της εποχής τους, και ποια σχέση έχουν αυτά με την προγενέστερη λογοτεχνική παράδοση. Στην ανακοίνωση θα σχολιαστούν ενδεικτικά δύο χαρακτηριστικά αποσπάσματα από το ανέκδοτο εγκώμιο του Νικολάου Καταφλώρον, στα οποία επαινούνται τόσο η μητέρα όσο και η σύζυγος του εγκωμιαζομένου προσώπου.

9. X. Μαλατράς

Η διαλεκτική του σεβασμού και η κοινωνική «συντηρητικότητα» της βυζαντινής λογοτεχνίας

Η Βυζαντινή λογοτεχνία έχει κατηγορηθεί για συμβατικότητα και παραδοσιακή αντίληψη των κοινωνικών φαινομένων. Η συζήτηση θα επικεντρωθεί στην εξέταση του περιεχομένου του *Διαλόγου Πλουσίων και Πενήτων* του Αλέξιου Μακρεμβολίτη, την αντιπαραβολή του με τις σχεδόν σύγχρονές του αιτητικές επιστολές του Μιχαήλ Γαβρά, και την εξακρίβωση του κατά πόσον αποτελεί ένα «συμβατικό» κείμενο.

Πρόσφατα έχει αλλάξει όχι μόνο η εικόνα μας για τη βυζαντινή λογοτεχνία, αλλά και ο τρόπος με τον οποίο η έρευνα αντιμετωπίζει τα κοινωνικά φαινόμενα. Πρώτα από όλα, έχει δειχθεί πως το ιδεολόγημα του κοινωνικού συστήματος δεν έχει απλώς επιβληθεί από την άρχουσα τάξη, προκειμένου να συμβάλει στην αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων· λειτουργεί φυσικά προς όφελος των ανώτερων αυτών στρωμάτων, ωστόσο έχει δημιουργηθεί και δέχεται αλλαγές μέσω της καθημερινής μικρής αντίστασης και της συνδιαλλαγής με τα κατώτερα στρώματα, η οποία συνήθως δεν παίρνει το χαρακτήρα της ανοιχτής αντιπαραθέσης. Επιπλέον, το ίδιο το ιδεολογικό κατασκεύασμα δεν αποτελεί μόνο μέσο της επιβολής των κοινωνικών σχέσεων αλλά μπορεί να γυρίσει και εις βάρος των ανώτερων στρωμάτων. Κάθε πράξη και αξίωση ενός κοινωνικού εταίρου οφείλει να νομιμοποιείται με βάση ένα αξιακό σύστημα, το οποίο είναι κοινώς αποδεκτό και δεν μπορεί να δεχτεί αλλαγές.

Ποιο είναι όμως το ιδεολόγημα των κοινωνικών σχέσεων στο Βυζάντιο; Η Βυζαντινή κοινωνία είναι μια θεωρητικά ανοιχτή κοινωνία· δηλαδή, η κοινωνική θέση ενός ατόμου μπορεί εν δυνάμει να αλλάξει. Ωστόσο, παράλληλα, έχει διατηρηθεί ο διαχωρισμός σε πλούσιους ή δυνατούς ή αρίστους και σε πένητες ή τον δήμο. Η ιεραρχία, ο σνομπισμός, η φιλανθρωπία και η τελετουργία είναι βασικά χαρακτηριστικά της διαμόρφωσης της υστεροβυζαντινής κοινωνίας. Όπως δείχνουν και οι επιστολές του Γαβρά, ένα κοινωνικό χάσμα που διαχωρίζει αυτούς τους δυνατούς από τον λοιπό πληθυσμό θα πρέπει να είναι διακριτό και αντιληπτό, και αυτό επιτυγχάνεται μέσω της απόδοσης της διαλεκτικής του σεβασμού. Όμως, παράλληλα, αυτός ο δυνατός έχει υποχρεώσεις: οφείλει να βοηθήσει εκείνους που χρειάζονται τη βοήθειά του.

Η μελέτη του *Διαλόγου Πλουσίων και Πενήτων* του Αλέξιου Μακρεμβολίτη δείχνει ότι ο Πένητας εκ πρώτης όψεως ενώ διαμαρτύρεται για την κοινωνική και οικονομική ανισότητα, δεν φαίνεται να προτείνει τίποτα συγκλονιστικό για την ανατροπή αυτής της κατάστασης πέρα από την επιγαμία μεταξύ πλουσίων και φτωχών. Ωστόσο, ο διάλογος είναι δομημένος στη βάση της επιδεικτικής άρνησης της διαλεκτικής του σεβασμού που διαφαίνεται ξεκάθαρα στις επιστολές του Γαβρά. Επιπλέον, τόσο η άρνηση του Πένητα να αποδεχτεί την αξίωση του Πλουσίου ότι η φτώχεια είναι απόρροια της συμπεριφοράς του ως

τιμωρία από το Θεό, όσο και η πρόταση της επιγαμίας (η οποία για τους αριστοκράτες σε συνήθεις συνθήκες είχε τον χαρακτήρα της συμμαχίας και της ίσης απόδοσης προικός), αποτελούν στοιχεία 'επαναστατικά' για αυτό το κείμενο.

10. Α. Μαρκόπουλος

Στην αναζήτηση του ιστορικού μυθιστορήματος στη Βυζαντινή λογοτεχνία

Η συζήτηση για την ύπαρξη ή όχι ιστορικού μυθιστορήματος στο Βυζάντιο, που θα μπορούσε ασφαλώς να θεωρηθεί λογοτεχνικό παράδοξο, δεν έχει ως σήμερα γίνει, όσο τουλάχιστον μου είναι γνωστό, σε αντίθεση με τον πολύ γόνιμο προβληματισμό που έχει αναπτυχθεί γύρω από το αγιολογικό μυθιστόρημα, δημιούργημα των πρώτων χριστιανικών αιώνων, το ερωτικό μυθιστόρημα, που γνωρίζει ιδιαίτερη ακμή στην αυλή των Κομνηνών κατά τον 12ο αι., καθώς και τις ερωτικές μυθιστορίες της υστεροβυζαντινής περιόδου. Τα όσα ο Hägg έχει ήδη καταθέσει για το ιστορικό μυθιστόρημα της Αρχαιότητας εδράζονται σε προσεκτικά διατυπωμένη κριτική θεώρηση της έννοιας του ιστορικού μυθιστορήματος, ειδικά από τον 19^ο αιώνα και εξής. Κατά την προσωπική μου εκτίμηση η θεώρηση αυτή παραμένει αναγκαία για να προκύψουν συγκεκριμένες σταθερές (χρόνος [Time], χαρακτήρες [characters], επιμέρους ρυθμίσεις [settings] και ιστορική αλήθεια [truth]) πάνω στις οποίες θα είναι εφικτό να στηριχθεί το θεωρητικό οικοδόμημα για τη μελέτη του ιστορικού μυθιστορήματος ανεξάρτητα από εποχή, και όχι μόνον του αρχαιοελληνικού ή του όποιου βυζαντινού, με την επιφύλαξη ορισμένων επιμέρους ιδιαιτεροτήτων που μπορεί να προκύψουν από την κριτική ανάγνωση συγκεκριμένων κειμένων.

11. Φ. Νούσια

Κριτική έκδοση του Περί Σχεδῶν του Μανουήλ Μοσχόπουλου

Η σημασία της γραμματικής, τόσο καθοριστικής για τη διδασκαλία μιας γλώσσας, τονίστηκε από τους Βυζαντινούς λογίους και δασκάλους σε κάθε ευκαιρία. Η κύρια μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε στο Βυζαντινό σχολείο για τη διδασκαλία της γραμματικής μεταξύ του 11^{ου} και 15^{ου} αι. ήταν η σχεδογραφία. Η σχεδογραφία περιλάμβανε την εφαρμογή των κανόνων της γραμματικής με τη χρήση σύντομων κειμένων (σχέδη) με στόχο και τον εμπλουτισμό του λεξιλογίου των μαθητών. Η σχεδογραφία του Μανουήλ Μοσχόπουλου (ca. 1265- ca. 1316) αποτέλεσε την κατεξοχήν μέθοδο διδασκαλίας της γραμματικής, αντικαθιστώντας τους πιο λεπτομερείς και περίπλοκους προκατόχους της. Το έργο, γνωστό από την πρώτη έκδοσή του το 1545 ως *Περί σχεδῶν*, αποτελείται από 22 σύντομα σχέδη κοσμικού και θρησκευτικού περιεχομένου τα οποία συνοδεύονται από σχόλια λεξιλογικά, ορθογραφικά, γραμματικά, μορφολογικά, συντακτικά και ετυμολογικά.

Η σχεδογραφία του Μοσχόπουλου κυριάρχησε όχι μόνο στην εποχή του, αλλά και στους αιώνες που ακολούθησαν. Χρησιμοποιήθηκε ευρέως από δασκάλους και μαθητές για περισσότερο από δύο αιώνες μετά τον θάνατο του Μοσχόπουλου. Η μεγάλη του διάδοση και χρήση αποδεικνύεται από τον μεγάλο αριθμό χειρογράφων που φυλάσσονται στις μεγαλύτερες βιβλιοθήκες της Ευρώπης. Το *Περί σχεδῶν*, μαζί με το άλλο εγχειρίδιο γραμματικής του Μοσχόπουλου, τα *Ἐρωτήματα Γραμματικᾶ* (Μιλάνο, 1493) – και τα δύο συντεθειμένα στη δημοφιλή μορφή ερωταποκρίσεως – αποτέλεσαν τη βάση για τη διδασκαλία της ορθογραφίας, της γραμματικής και του συντακτικού, όχι μόνο στα Βυζαντινά σχολεία αλλά και μεταξύ των Δυτικών ανθρωπιστών/ουμανιστών, όπως για παράδειγμα του Ιταλού λόγιου Giordano Bruno (1576-1600), ο οποίος συντέλεσε καθοριστικά στην ίδρυση της Βατικανής Βιβλιοθήκης. Η Γραμματική του Tortelli περιλαμβάνει τμήματα από τη σχεδογραφία και τα *Ἐρωτήματα* του Μοσχόπουλου, ενώ στο έργο του *De Orthographia* ο Tortelli, ακολουθώντας το παράδειγμα του Μοσχόπουλου, εξέτασε την ετυμολογία και τη σημασία των λέξεων χρησιμοποιώντας χωρία από αρχαίους συγγραφείς. Επιπλέον, ένας αριθμός χειρογράφων που διασώζουν τη Μοσχοπούλεια σχεδογραφία, συνδέονται με συγκεκριμένα σχολεία στη Δύση. Επεξηγήσεις, γλώσσες και σχόλια που προστέθηκαν από Δυτικούς ανθρωπιστές, δασκάλους και μαθητές δείχνουν τον τρόπο με τον οποίο η Μοσχοπούλεια σχεδογραφία χρησιμοποιήθηκε και προσαρμόστηκε στις δικές τους ανάγκες.

Η *editio princeps* μιας εκδοχής του *Περί Σχεδῶν* από τον Robertus Stephanus με τον τίτλο *Manuelis Moschopuli de ratione examinandae orationis libellus. Ex bibliotheca regia* (Paris, 1545), στηρίχτηκε σε ένα μόνο χειρόγραφο της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Γαλλίας στο Παρίσι, που ακόμα δεν έχει ταυτιστεί. Ωστόσο, περισσότερες παραλλαγές του κειμένου, όσον αφορά στη δομή του κειμένου και τον αριθμό των σχεδῶν σώζονται σε μεγάλο αριθμό χειρογράφων.

Το ερευνητικό πρόγραμμα έχει ως στόχο την πρώτη πλήρη κριτική έκδοση αυτού του σημαντικού κειμένου, εξερευνώντας τη χειρόγραφη παράδοσή του. Επιπλέον, μέσω των παραπομπών που ο Μοσχόπουλος χρησιμοποίησε ως παραδείγματα για την εξήγηση των γραμματικών κανόνων θα διερευνήσουμε τη χρήση της γραμματικής παράδοσης στους κλασικούς και ελληνιστικούς χρόνους, την ύστερη αρχαιότητα και το Βυζάντιο, προσαρμοσμένης στις κατά καιρούς ανάγκες των μαθητών καθώς και της πρόσληψης εθνικών και Χριστιανών συγγραφέων, όπως ο Όμηρος, ο Ησίοδος, ο Πίνδαρος, ο Σοφοκλής, ο Ευριπίδης, ο Αριστοφάνης, ο Πλάτωνας, ο Αριστοτέλης, ο Θεόκριτος, ο Συνέσιος, ο Λουκιανός, ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος, ο Μέγας Βασίλειος και ο Γρηγόριος Ναζιανζηνός.

Η κριτική έκδοση που θα προκύψει από την έρευνα θα βοηθήσει τους μελετητές να αξιολογήσουν πληρέστερα το έργο του Μοσχόπουλου, διαφωτίζοντας περισσότερο τόσο το Βυζαντινό εκπαιδευτικό σύστημα όσο και την επίδραση και χρήση του σημαντικού αυτού κειμένου από τους Δυτικούς ανθρωπιστές/ουμανιστές.

Το ερευνητικό αυτό πρόγραμμα χρηματοδοτείται από το Ελληνικό Ινστιτούτο του Κολλεγίου Royal Holloway του Πανεπιστημίου του Λονδίνου και εκπονείται από την δρα Φεβρωνία Νούσια υπό την καθοδήγηση του δρος Χαράλαμπου Δενδρινού, Επίκουρου Καθηγητή Βυζαντινής Φιλολογίας και Ελληνικής Παλαιογραφίας.

12. Δ. Σκρέκας

Το Σιναϊτικό Τροπολόγιο. Προλεγόμενα στην έκδοσή του

Ανάμεσα στα Νέα Ευρήματα της Ι. Μ. Σινά (1975) ανήκουν και δύο περγαμηνοί κώδικες των μέσων του 8^{ου} ή 9^{ου} αιώνα, οι οποίοι αποτελούν το *Τροπολόγιο*. Πρόκειται για τους κώδικες ΜΓ 5 και ΜΓ 56. Τροπολόγιο είναι το λειτουργικό βιβλίο που περιλαμβάνει διάφορα είδη ύμνων, και εν πολλοίς αποτελεί πρόδρομη μορφή των Μηναίων. Πριν την εύρεση και τη μελέτη των κωδίκων αυτών η γνώση μας για το συγκεκριμένο λειτουργικό βιβλίο ήταν πολύ περιορισμένη, και εν πολλοίς παραμορφωτική. Το Σιναϊτικό Τροπολόγιο είναι το αρχαιότερο σωζόμενο στην Ελληνική και, παρά το γεγονός ότι δε σώζεται πλήρες, είναι ιδιαίτερος σημαντικό για τις πληροφορίες που μας παρέχει ώστε να φωτιστούν πτυχές της συγκρότησης των λειτουργικών βιβλίων της Ανατολικής Εκκλησίας. Χαρακτηριστικά δε απηχεί Σαββαϊτικές παραδόσεις.

Στην παρούσα ανακοίνωση θα παρουσιαστεί το περιεχόμενο του Σιναϊτικού Τροπολογίου και θα δοθούν δείγματα της σχεδιαζόμενης έκδοσης εστιάζοντας κυρίως σε ανέκδοτα κείμενα που παραδίδει (όπως ένα ιδιόμελο των Αποστίχων των Αίνων προς τιμήν του αγ. Ιωάννη του Χρυσοστόμου), αλλά και στη σχέση του με άλλα χειρόγραφα.

13. Φ. Σπίγγου

Το χειρόγραφο Marc. gr. 524 και το πολιτιστικό του περιεχόμενο

Τα χειρόγραφα μιας εποχής και ιδιαίτερα αυτά τα οποία έχουν γραφτεί για την προσωπική χρήση του γραφέα τους αντικατοπτρίζουν (τουλάχιστον) τα λογοτεχνικά ενδιαφέροντα της εποχής τους. Στην ανακοίνωσή μου θα συζητήσω το χρο Marc. gr. 524. Το χειρόγραφο αυτό χρονολογείται στα τέλη του δέκατου τρίτου αιώνα (ίσως 1280-1290) και είναι διάσημο κυρίως για την συλλογή επωνύμων και ανωνύμων επιγραμμάτων και ποίησης. Θα εκφράσω την άποψη ότι ένας είναι ο κύριος γραφέας του χειρογράφου, ο οποίος έγραψε το χειρόγραφο και συγκέντρωσε την ποίηση για προσωπική του χρήση. Θα εξετάσω τον τρόπο σύνθεσης του χειρογράφου και θα προτείνω ότι τα τετράδια, όπως εμφανίζονται σήμερα στο χειρόγραφο, είναι παρατοποθετημένα. Θα συζητήσω την πιθανότητα σύνδεσης του γραφέα με το μοναστήρι του Προδρόμου Πέτρας. Τέλος, θα προτείνω ότι διττός ήταν ο στόχος της συγγραφής του χειρογράφου: (α') ο γραφέας έψαχνε πρότυπα για την ποίηση που ο ίδιος έγραφε, (β') η σύνθεση του χειρογράφου εντάσσεται σε μια προσπάθεια πολιτιστικής σύνδεσης της εποχής μεταξύ 1261 και 1350 με το προ του 1204 status quo.

14. R. Tocci

Για μια επανεκτίμηση των αποφθεγμάτων στην Ίστορία Σύντομο του Μιχαήλ Ψελλού

Η ανακοίνωσή μου επιθυμεί να συμβάλει στην καλύτερη κατανόηση της βυζαντινής χρονογραφίας ως είδους, συνεισφέροντας ταυτόχρονα στη συζήτηση σχετικά με το ζήτημα της συγγραφικής συνείδησης των χρονογράφων. Θα εξετάσω την *Ίστορία Σύντομο* του Μιχαήλ Ψελλού, που παραδίδεται σε ένα μόνο χειρόγραφο του 14ου αιώνα, τον σιναϊτικό κώδικα 1117 της Μονής της αγίας Αικατερίνης (φφ. 265^r-276^v). Όσον αφορά την απόδοση του κειμένου στον Μιχαήλ Ψελλό, ο οποίος στον τίτλο του σιναϊτικού χειρογράφου αναφέρεται ρητά ως συγγραφέας, οι απόψεις των μελετητών δίστανται: ενώ ο εκδότης του κειμένου W.J. Aerts (*CFHB* 30) και ο Απόστολος Καρπόζηλος εκφράζουν κάποιες επιφυλάξεις ως προς την ταύτιση του συγγραφέα με τον Ψελλό, άλλοι μελετητές, όπως ο H.K. Snipes, ο J. Ljubarskij και οι J. Duffy και Ευστρ. Παπαϊωάννου, επιχειρηματολογούν, με βάση κυρίως ενδοκειμενικές, υφολογικές και γλωσσικές ενδείξεις, κατά την άποψή μου πειστικά, υπέρ της ταύτισης αυτής. Σε αντίθεση με τα περισσότερα χρονογραφικά κείμενα, που ξεκινούν από κτίσεως κόσμου ή από Αδάμ, στο εν λόγω έργο εξιστορείται το ιστορικό γίνεσθαι από τη μυθολογική ίδρυση της Ρώμης έως τη βασιλεία του Βασιλείου Β'. Η διδακτική διάσταση, εξάλλου, του κειμένου το οποίο είχε πιθανότατα ως αποδέκτη τον νεαρό Μιχαήλ Ζ' Δούκα, το συνδέει με το είδος του κατόπτρου ηγεμόνος (*Fürstenspiegel*).

Η ανάλυσή μου θα επικεντρωθεί στην τεχνική της ενσωμάτωσης ειδών που χρησιμοποιείται στο κείμενο του Ψελλού, συγκεκριμένα στα αποφθέγματα αυτοκρατόρων, τα οποία απαντούν στο τμήμα από τη βασιλεία του Κλαυδίου (§ 48, 40-41) έως και του Φιλιππικού (§ 85, 64-77). Θα επιχειρήσω να εξηγήσω τη λειτουργία του παρεμβαλλόμενου είδους των αποφθεγμάτων και να απαντήσω το ερώτημα σε τι αποσκοπεί η ενσωμάτωσή τους στο κείμενο του Ψελλού. Αποτελεί η ενσωμάτωση των αποφθεγμάτων μία συνειδητή συγγραφική πρακτική; Σε ποιο βαθμό συνάδει η πρακτική αυτή με τις αυτοαναφορικές δηλώσεις που περιλαμβάνονται στο κείμενο, και, γενικότερα, με το ιδεολογικό και ειδολογικό πλαίσιο μέσα στο οποίο κινείται τόσο η βυζαντινή χρονογραφία ως είδος όσο και οι συγγραφείς της; Αν θεωρήσουμε την *Ίστορία Σύντομο* κάτοπτρον ηγεμόνος υπό τον μανδύα χρονογραφικού κειμένου, ποιον ρόλο παίζουν τα αποφθέγματα στην υποστήριξη της (διδακτικής) προθετικότητας του κειμένου και σε ποιον βαθμό φωτίζουν τη συγγραφική προσωπικότητα του Ψελλού, αλλά και τον ανοικτό, ρευστό και εν πολλοίς πολυφωνικό χαρακτήρα της βυζαντινής χρονογραφίας ως είδους;

15. Γ. Τσιαπλές

Ένας βυζαντινός αυτοκράτορας ανάμεσα στο πραγματικό και φαντασικό: η εικόνα του Λέοντα Στ' στα αγιολογικά κείμενα (10ος-14ος αι.)

Η ανακοίνωσή μου έχει ως σκοπό την εξέταση της εικόνας του Λέοντα Στ' σε αγιολογικά κείμενα της μέσης και παλαιολόγεια βυζαντινής περιόδου. Τα λογοτεχνικά ενδιαφέροντα του αυτοκράτορα, οι πνευματικές του ανησυχίες, η χρηστή διοίκηση της αυτοκρατορίας, η ειρήνευση στους κόλπους της Εκκλησίας μετά τη λήξη της Τετραγαμικής έριδας, η υποστήριξη των μοναστικών κέντρων της πρωτεύουσας και της περιφέρειας αποτυπώνονται σε Βίους αγίων, που καλύπτουν μία περίοδο τεσσάρων αιώνων (10^{ος}-14ος αι.). Στα παραπάνω κείμενα μπορούμε να εντάξουμε και τις Συναξαριακές αναφορές, οι οποίες αναδεικνύουν την ευσέβεια του αυτοκράτορα.

Είναι πράγματι αξιοσημείωτο πως, ενώ θα περιμέναμε την ηθική καταδίκη του αυτοκράτορα από τα αγιολογικά κείμενα για την αντίθετη προς τις θεϊκές εντολές τέλεση του τέταρτου γάμου του, κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει. Αντίθετα, τα αγιολογικά κείμενα καλλιεργούν και διασώζουν όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά τα οποία διαμόρφωσαν το μύθο γύρω από το πρόσωπο του Λέοντα Στ'. Λαμβάνοντας μάλιστα υπόψη το γεγονός ότι η συγκεκριμένη κατηγορία κειμένων ανήκουν στο λογοτεχνικό είδος της αγιολογίας, αντικατοπτρίζουν δηλαδή τις ιδέες και τις αντιλήψεις του καιρού τους, η αξία των σχετικών με τον Λέοντα επεισοδίων λαμβάνει μεγαλύτερες διαστάσεις: αποτυπώνουν τον τρόπο με τον οποίο η κοινωνία «φανταζόταν» τον λόγιο αυτοκράτορα.

Ακόμη κι αν υποθέσουμε ότι ορισμένα από τα επεισόδια της συνάντησης αγίων ανδρών και γυναικών εκπορεύονται από τη φαντασία των συγγραφέων, αποδεικνύεται το ενδιαφέρον των συγχρόνων αλλά και των μεταγενέστερων να προσεγγίσουν ή να αποτυπώσουν την εικόνα ενός αυτοκράτορα που κέντρισε τόσο πολύ τη φαντασία τους.

Μετά την εξέταση των κειμένων οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι οι αρχικοί πυρήνες του μύθου του Λέοντα Στ' ανιχνεύονται στα αγιολογικά κείμενα της μέσης περιόδου. Αν η ιστοριογραφία, καθ' υπόδειξη του Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου, ανέλαβε να αποκρύψει ή να δικαιολογήσει το σκοτεινό παρελθόν και τα εγκλήματα του ιδρυτή της Μακεδονικής δυναστείας, του Βασιλείου Α', μια ανάλογη προσπάθεια αποκατάστασης της εικόνας του Λέοντα, που τόσο είχε πληγεί από το ζήτημα της Τεταρτογαμίας, φαίνεται πως ανέλαβαν οι συγγραφείς των αγιολογικών κειμένων.

16. Μ. Τωμαδάκη

Ιωάννης Γεωμέτρης, Ιαμβικά ποιήματα: θεματικοί κύκλοι και τεχνικές σύνθεσης

Ο Ιωάννης Γεωμέτρης, ένας από τους σημαντικότερους βυζαντινούς ποιητές, έχει ασχοληθεί με πλήθος θρησκευτικών και κοσμικών θεμάτων. Τα θρησκευτικά του ποιήματα είναι αφιερωμένα στον Χριστό, τη Θεοτόκο, σε αγίους, εικόνες, λείψανα, ναούς, εκκλησιαστικά σκεύη και διακρίνονται για τις αντιθέσεις τους, την έντονη δραματικότητα τους και τους συμβολισμούς τους, ενώ όταν πρόκειται για επιγράμματα, για την αδιάσπαστη σχέση που έχουν με το αντικείμενο που επρόκειτο να παισιώσουν. Παράλληλα τα κοσμικά του ποιήματα αφιερώνονται σε ιστορικά πρόσωπα και γεγονότα του 10^{ου} αιώνα, αντικείμενα, αρχαίους φιλοσόφους, συγγραφείς, ρήτορες, θέματα όπως ο βίος και ο έρωτας, και ξεχωρίζουν για την ποικιλία και την πρωτοτυπία των θεμάτων τους, τα ευρηματικά τους λογοπαίγνια, τα μυθολογικά τους παραδείγματα και τη δημιουργική σύζευξη αυτών με χριστιανικά μοτίβα. Σκοπός της ανακοίνωσης είναι, μέσα από την ανάλυση χαρακτηριστικών αλλά όχι ιδιαίτερα γνωστών ποιημάτων του Γεωμέτρη, να αναδυθούν γνωστά και άγνωστα θέματα που απαρτίζουν την ποίησή του, ορισμένες από τις πηγές του, καθώς και τα πιο σημαντικά υφολογικά μέσα που συνθέτουν την τεχνοτροπία της ποίησής του. Απώτερος στόχος της παρουσίασης είναι η ανάδειξη της δημιουργικής πνοής του ποιητή.